

БААДА МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ ДИВЕРСИФИКАЦИЯЛАШ ХУСУСИЯТЛАРИ

З.Х.Эсанов – ТошДШИ магистранти

Ушбу мақолада БААда миллий иқтисодий диверсификациялаш хусусиятлари, БААнинг жаҳон нефть бозорига интеграциялашуви йўналишлари, экспорт, шу жумладан, нефть экспорти динамикаси, БААда саноат ишлаб чиқаришини диверсификациялаш заруриятини белгилаб берадиган омиллар ёритиб берилган.

Бирлашган Араб Амирликлари жаҳондаги энг йирик нефть ишлаб чиқарувчи ва экспорт қилувчи мамлакатлардан бири ҳисобланади. Айнан Амирликлар ҳудудида нефть захираларининг аниқланиши мамлакат ижтимоий-иқтисодий ривожланиши ва аҳоли турмуш даражасида улкан ўзгаришларга сабаб бўлди. БААнинг тасдиқланган нефть захиралари 97800 млн. баррелни ташкил этиб, бу кўрсаткич бўйича жаҳонда 6-ўринни эгаллайди. Таъкидлаш лозимки, бу рақам 2007 йилдан буён ўзгармасдан қолмоқда¹.

БААда 2001-2012 йиллар давомида ўртача нефть қазиб олиш кунига 1894 минг баррелдан 3,087 минг баррелгача ўсди. Бугунги кунда БАА жаҳон нефть бозорининг энг асосий иштирокчиларидан бири ҳисобланади (2.1-жадвал). Жадвал маълумотларидан кўририб турибдики, 2012 йилда БААда 1 кунда 3,087 млн баррель нефть қазиб олинган ва бу кўрсаткич бўйича араб мамлакатлари орасида Саудия Арабистони ва Ироқдан кейин учинчи ўринни эгаллайди.

БААнинг жаҳон нефть бозорига интеграциялашувининг ўзига хос хусусиятларидан бири шундан иборатки, у жаҳон бозорига ОПЕКка аъзо мамлакат сифатида қатнашади. Нефть экспорт қилувчи 12 та мамлакатни (Эрон, Ироқ, Кувайт, Саудия Арабистони, Венесуэла, Қатар, Ливия, Бирлашган Араб Амирликлари, Жазоир, Нигерия, Эквадор ва Ангола) ўз ичига олган бу халқаро давлатлараро ташкилот (картель)нинг мақсади ташкилот аъзоларининг нефть қазиб олишдаги фаолиятини мувофиқлаштириш ва унга нисбатан умумий сиёсатни юритиш, нефтьга бўлган барқарор нархларни ушлаб туриш, истеъмолчиларга нефтьни узлуксиз етказиб бериб туриш, нефть тармоғига киритилган инвестициялардан қайтим олишни таъминлашдан иборат.

БАА ташқи савдосининг яна бир хусусияти шундан иборатки, унда доимий тарзда экспортнинг импортга нисбатан юқори бўлиши ва бунинг натижасида ташқи савдода ижобий сальдо кузатилади. Хусусан, 2011 йилда БАА ташқи савдосида 41,6 млрд. долларлик ижобий сальдо шаклланди.

¹Васильева Ю.П. Экономика стран экспортеров нефти (ОПЕК) /Электронный научный журнал «Нефтегазовое дело», 2012, № 6. – С.576.

БАА экспортининг нефть экспортига кучли боғлиқ эканлиги ҳам унинг хусусиятларидан ҳисобланади. Шу сабабли БАА ташқи савдо сиёсатининг асосий мақсади экспортнинг нефтьга боғлиқлигини пасайтириш ва нефтьдан бошқа тармоқларни ривожлантириш асосида унинг таркибини диверсификациялашга эришишдир.

Қуйидаги жадвалда Бирлашган Араб Амирликларида умуман экспорт ва шу жумладан нефть экспорти динамикаси келирилган:

БААда экспорт ва нефть экспорти динамикаси²

	2007	2008	2009	2010	2011
Жами экспорт	178606	239180	191776	212262	252556
Нефть экспорти	73816	102073	52871	66864	104543
Нефть экспортининг жами экспортдаги улуши, %	41,3	42,7	27,6	31,5	41,4

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, БАА экспортининг 2007 йилда ҳам, 2011 йилда ҳам 41,4 фоизи нефть экспорти ҳиссасига тўғри келган. Бу шундан далолат берадики, таҳлил қилинаётган давр мобайнида миллий иқтисодиётни диверсификациялашдан қутилган натижага эришилмаяпти. Шу сабабли миллий иқтисодиёт таркибини диверсификациялаш ва нефтьдан бошқа тармоқларни ривожлантириш жаҳон товарлар бозорига интеграциялашишнинг муҳим йўналиши сифатида БАА иқтисодий сиёсатининг устувор йўналиши бўлиб қолади.

Саноат ишлаб чиқаришини диверсификациялаш - бирор бир маҳсулот ишлаб чиқаришга боғлиқликни камайтириш, капитал ресурсларни оқилона жойлаштиришни таъминлаш, янги иш ўринларини яратиш, янги бозорларни эгаллаш ва анъанавий бозорларда мавқени мустаҳкамлаш, миқёс самарасига эришиш мақсадида саноат ишлаб чиқариши кўламини кенгайтиришга қаратилган чора-тадбирлар мажмуидир.

Кўп тармоқли саноат ишлаб чиқаришини ташкил этиш натижасида миллий иқтисодиётнинг жаҳон хом ашё бозорларидаги конъюнктуравий ўзгаришларга боғлиқлигини пасайтириш саноат ишлаб чиқаришини диверсификациялашни ҳаракатлантирувчи асосий куч ҳисобланади. Пировард мақсад эса саноат тармоқларини замонавийлаштириш орқали мамлакат аҳолисининг турмуш фаровонлигини яхшилашдан иборат.

БААда саноат ишлаб чиқаришини диверсификациялаш зарурияти қуйидаги омиллар билан белгиланади:

- мамлакат ялпи ички маҳсулотининг асосий қисми нефть ва газ сектори ҳисобига шаклланади. Бу эса БАА иқтисодиётини жаҳон нефть бозорига боғлиқ қилиб қўяди;

- жаҳон хом ашё бозоридаги конъюнктуранинг ўзгариши нефть ва газдан олинувчи даромадларнинг тез-тез ўзгаришига олиб келади, шунингдек бу ресурслар захиралари тикланмайдиган ресурслар гуруҳига кириши маълум даврдан кейин унинг тугашига олиб келади;

²ОПЕК ва <http://data.worldbank.org/>

- сўнгги йилларда мамлакат аҳолисининг тез ўсиши, ёшларнинг билим олиш ва малакасини ўстиришга интилиши юқори малакали мутахассислар учун ишчи ўринларини яратиш заруриятини вужудга келтиради.

Диверсификация сиёсати доираси ҳукумат нефтга боғлиқ бўлмаган саноат тармоқларини ривожлантиришга устуворлик бермоқда. Шунинг таъкидлаш лозимки, диверсификация жараёнларини амалга оширишда нефть сотишдан тушган даромадлар асосий ўринни эгаллайди.

БАА иқтисодий тараққиётининг асосини ташкил этувчи тамойиллардан бири нефтга асосланмаган турли хил кўп тармоқли ишлаб чиқариш базасини кенгайтириш ва ривожлантиришдир. Мамлакат иқтисодиётини диверсификациялаш воситаси сифатида сўнгги йилларда хорижий инвестицияларни жалб этиш ва хусусийлаштириш жараёнидан фойдаланилмоқда.